

ВІДНОВЛЕННЯ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ В ЕМІГРАЦІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Протягом своєї історії український народ створив багато поважних установ, які в меншій чи більшій мірі сприяли нашому відродженню. Однією з таких інституцій була Комісія допомоги українському студентству, що постала при Українському Центральному Комітетові в Кракові в листопаді 1940 року, взявши на себе обов'язок опіки над молоддю, що прагнула здобути знання й обійняти провід в нашій суспільності. Відтак за роки Другої світової війни цей благодійний фонд передав на допомогу українському студентству 2 881 200 злотих, що дало можливість тисячам юнаків і дівчат вчитися у вищих навчальних закладах багатьох європейських університетських міст.

Коли ж після розгрому гітлерівської Німеччини в таборах переміщених осіб у західних окупаційних зонах опинилося сотні тисяч нашої молоді, яка хотіла вчитися і не бажала повертатися під більшовицьку владу в УРСР чи на звільнені Червоною армією українські етнічні терени в європейських країнах, то перед провідними діячами нашої еміграції постало питання про відновлення допомоги українському студентству поза межами рідної землі. З метою обговорення цієї проблеми 20 серпня 1945 у домівці культурно-освітнього відділу Українського допомогового комітету в баварському місті Фюрті зібралися три поважні українські професори: Зенон Кузеля, Євген Храпливий і Роман Димінський.

Цю першу після воєнних подій у Європі нараду щодо організації допомоги українському студентству відкрив професор Зенон Кузеля, котрий в роки Другої світової війни багато прислужився цій справі¹. Він, зокрема, представив проблеми української вищої школи й “конечність занятися справою приміщення українців на високих школах і справами моральної й матеріальної допомоги українському студентству”. З огляду на те, що цією ділянкою досі займався КоДУС, наголосив він, було б бажаним відновити його діяльність, пристосовуючи її до нових обставин українського еміграційного життя. Після тривалої розмови присутні погодилися на тому, що належить негайно відновити діяльність КоДУСу поки що їхніми зусиллями, оскільки налагодити зв'язок з багатьма активними діячами цієї благодійної організації ще не вдалося, зокрема з головою Львівської інституції професором Юрієм Полянським.

Наступного дня нараду знову “отворив голова берлінського КоДУСу др. Кузеля, якого упрощено проводити засідання”. Насамперед він поінформував присутніх про те, що обговорив справу відновлення праці КоДУСу з головою, заступником голови й культосвітнім референтом обласного відділу Українського Допомогового Комітету – й вони всі схвалили скликання цієї наради, приобіцяли моральну підтримку Комісії й надають їй повноваження для праці.

Після цього голосами трьох вищеназваних професорів ухвалено таке рішення:

“1. Відновити працю “КоДУСу”, зложеного з огляду на змінені обставини з краєвого й берлінського “КоДУСу”, й вважати його тимчасовим до часу остаточного оформлення;

2. триматися старої традиції в організації допомогової акції, а саме: віддати ведення справ Президії, зложеної з голови, заст. голови й секретаря, а в склад “Комісії” попросити представників українських високих шкіл так, як це було у Львові, а саме: представників “Українського Вільного Університету” (Мюнхен), “Українського Технічно-Господарського інституту” (Регенсбург) і “Богословської Академії” (Бамберг), дальше представника студентства й заступників головних харитативних і громадських установ, у першій мірі “Український Червоний Хрест” і українську Кооперацію;

3. приступити в міру потреби до створення філій у високошкільних осередках і представництв у інших більших центрах;

4. зайнятися, в першу чергу, приміщенням українських студентів на високих школах, а після

5. приступити до збіркової акції².

Крім того, нарада взяла до відома, що проректор Ерлянгенського університету, доктор Геррігель дуже прихильно прийняв делегацію представників Українського Наукового Інституту на чолі з професором Зеноном Кузелею й пообіцяв дати інституту й нашій професурі повну змогу працювати в цьому навчальному закладі й допустити українське студентство до студій без огляду на територіальне походження. Таке ж саме прихильне прийняття зустрів професор Кузеля в директора університетської бібліотеки, доктора Штольрайтера.

На цьому ж засіданні взято до відома, що в Ерлянгені вже уповноважено голову місцевого Комітету – студента Мирослава Мельника, який має займатися з доручення КоДУСу підготовчими студентськими справами і інформаціями, вписами на навчання тощо.

29 серпня в приміщенні культурно-освітнього відділу Українського Допомогового Комітету вже зібралися професор Кузеля, інженер Димінський, магістр Ільницький, інженер Білінський, професор Чужак, професор Чернов та інші члени обласного УДК. Професор Кузеля зreferував справу допомоги українському студентству й закомунікував зібраним постанови конституючого засідання КоДУСу, склад його президії та пропозиції щодо членства. Після довшої прихильної дискусії, як наголошується в протоколі цього зібрання, Український Допомоговий Комітет у Фюрті “1. Признав конечність відновлення праці “КоДУСу” в пристосуванні до нових обставин з проханням, не оглядаючись на старі форми організаційної й освітньої натури, приступити негайно до праці;

2. Прийняв до відома плян праці й особовий склад президії;

3. Приобіцяв подбати негайно про затвердження Централю “Комісії” як автономної громадської установи;

4. Віддав “Комісії” до розпорядимости льокаль у комітеті і

5. приділив для праці у “Комісії” проф. Чернова”.

Наступного дня в м. Ерлянгені професор Кузеля й інженер Димінський зустрілися з представником українського студентства М. Мельником. У ході розмови професор Кузеля проінформував про те, що цього дня проректор місцевого університету прийняв українську делегацію і “виставив членам Українського Наукового Інституту” відповідні урядові посвідки про те, що вони працюють науково на Ерлянгенському університеті”. З огляду на це докладно обговорено справу студій як у цьому, так і в інших вищих навчальних закладах західних зон окупації Німеччини.

Того ж дня на черговому засіданні КоДУСу, яке відбулося у Фюрті того ж дня за участю магістра Романа Ільницького і членів теренового відділу УДК, було ухвалено помістити в його офіційному органі повідомлення про відновлення діяльності такого змісту: “З днем 20 серпня розпочала працю “Комісія допомоги Українському Студентству” під проводом проф. Зенона Кузеля. Повний особовий склад “Комісії” подамо згодом, узгіднивши його з поодинокими українськими високими школами та з тими університетськими німецькими центрами, де студіюють українці. З початком праці КоДУСу їй підлягають усі справи матеріальної та наукової опіки над українськими студентами”.

І вже 3 вересня комісія ухвалила меморіал до УНРРА (американська урядова організація, яка займалася відродженням економічного життя в Європі) щодо свого статусу і завдань і просила виділити 100 місць для українських студентів в Ерлянгенському університеті. Серед документів КоДУСу зберігся текст меморіалу до окупаційних властей від 1 жовтня 1945 року:

“Erlangen, October 1, 1945

The Headquarters of the Allied Expeditionary Forces in Frankfurt.

A large number of Ukrainian young men from the former Polish State – which are now amongst the DPs – intend to continue or begin their truing for their future professional work at the German Universities and Technical Colleges with the beginning of the school year.

The moral an material help to such students was given for many years by the Relief Committee

for Ukrainian Students (abbreviated Ukrainian name of the Committee is "Kodus"). This was a charitable, non political body which had its Head Office in Lviv, Eastern Galicia, and the Office in Berlin for those students who have studied in Western Europe.

The Committee, whose Board consists of the professors of Universities and High Schools, continue for their relief work for Ukrainian students, who – owing to the war actions, forced displacement to Germany and to imprisonment in German concentration camps, – are now in the American, British and French Occupation zones, and who cannot or do not wish to return to their homeland.

The Committee begs the Headquarters of the Allied Expeditionary Forces to give kind permission to their charity and relief work for the Ukrainian Students and help them in performing their activities.

For the Relief Committee for Ukrainian Students: Prof. Dr. Zenon Kuziela (the Chairman)".

Оскільки американська комендатура дала свою згоду і навіть пообіцяла забезпечити підвезення українських студентів від гуртожитку в таборі міста Фюрт на заняття, то УНРПА прийняла пропозицію КоДУСу. Після цього до преси подали оголошення про набір українських студентів до Ерлянгенського університету і звернення до українського громадянства про матеріальну допомогу українським студентам.

У цьому документі, зокрема, вказувалося, що знайшлося поперх 2.000 української молоді перед завданням розпочинати, продовжувати, або кінчати студії на тих високих школах, які можуть бути нам доступні.

Нашим обов'язком (є) подбати в тих тяжких і важних хвилях, щоб наша молодь не змарнувала часу, а використала його по змозі якнайповніше для своїх фахових студій на всіх ділянках знання.

Оскільки Комісія допомоги українському студентству вже протягом 5 років уже полагоджувала справи студій нашої молоді, йшлося далі, то вона буде продовжувати, в пристосуванні до сучасних умов дотепершню діяльність з тимчасовим осідком при Ерлянгенському Університеті".

А далі ще раз зазначалося, що оскільки КОДУС уже займався "справою приміщення нашої молоді на існуючих високих школах і долагоджував справи, зв'язані з високошкільними студіями, а тепер стоїть перед завданням подбати про фонди для забезпечення тої незаможної молоді, що незабаром буде могли розпочати свою працю на високих школах. Для цього КОДУС, як і давніше, звертається до Українського Громадянства з щирим проханням поспішити з грошовими жертвами для уділення українській студіюючій молоді стипендій та та одноразових допомог і покриття інших видатків, зв'язаних зі студіями (гуртожитки, одяг, підручники, тощо) на високих школах".

Тоді ж КоДУС звертає увагу українського студентства на те, що крім медицини і дантистики, які виявилися найбільш популярними серед нашої молоді, що осіла в таборах переміщених осіб, належить не забувати й про інші, не менш важливі ділянки знання, зокрема, про філософські та економічні студії, на які поки що зголошувалося дуже мало кандидатів.

Активна діяльність КоДУСу перед окупаційною владою в обороні прав нашого студентства привернула її увагу. Так, на зустрічі з представниками національних груп 22 жовтня 1945 року в Ерлянгені представник УНРПА доктор Гунарс розглядав українців як окрему групу нарівні з тими націями, яких американці визнавали за державні. До речі, на тому засіданні виявилось, що з 240 прохань про зарахування на 100 виділених на медичному факультеті – 97 від українців. Доктор Гунарсон був подивований великою кількістю українців, які бажали вчитися. За таких обставин українцям запропонували 25 місць, однак, як свідчить протокол КоДУСу від 16 жовтня, "після 4-денної скрупулянтної праці зладжено список студентів-медиків у числі 202 з поділом на групи й рішено передати все ректоратові з відповідним внесенням".

З протоколу від 18 жовтня довідуємося про те, що "обговорювано справи прийняття медиків на Ерлянгенському університеті й конечність та способи перед УНРПА в справі збільшення українців у Ерлянгені та на інших університетах, далі в справі опіки УНРПА над українською молоддю та над новою справою організації унівського університету для студентів-чужинців в Ерлянгені, для чого зложено навіть приблизний список професорів, доцентів і лекторів".

Важливу деталь у розгортанні діяльності відновленого КоДУСу характеризує ось такий

пункт протоколу його засідання від 18 жовтня: “З огляду на те, що “Комісії” напливають гроші й збільшується канцелярійна праця, рішено створити пост центрального касієра і обсадити це місце інж. Чернявським”.

Станом на 24 листопада документально стверджується, що українське громадянство, яке перебуває в надзвичайно важкому матеріальному стані в зруйнованій Німеччині, вже зібрало на допомогу своєму студентству 22.000 марок, найбільше яких надійшло з Мюнхену, Регенсбурга й Байройта.

“З усіх усюд, – наголошувалося в новому зверненні до українського громадянства від 25 листопада, – повертаються розіслані збіркові листки з доволі поважними сумами. В допомогу Комісії прийшли деякі комітети, хори, кооперативи та самі студенти, що різними імпрезами збільшують початковий капітал допомогового фонду”.

Але коли зважити на те, що в рядах українського студентства на цей час знайшлося понад 2000 осіб, то наше громадянство, як резонно ставив питання КоДУС, “приневолене пригадуватися над способом, як забезпечити постійною допомогою ту значну частину студентства, що не матиме підтримки з боку УНРПА і потребуватиме помочі з боку власного громадянства”.

Бо й справді, сотням незаможної молоді, зокрема тим, що збиралися студіювати або в українських вищих навчальних закладах (Український вільний університет, Український технічно-господарський інститут), або за межами Німеччини необхідно було забезпечити сталу стипендію, що дало б їм можливість закінчити або продовжувати студії.

Тому й звертався КоДУС знову до українського громадянства із закликом не переривати збіркових акцій, а “використовувати для придбання фондів усі можливості”. Крім збірок на свої листи, комісія просила організувати всілякі імпрези, виклади, концерти, виставки, “а далі віддавати відповідну частину приходів із підприємств, кооператив, видавництв і т.і.”

Саме тоді КоДУС опрацьовує свій статут і правильник. В статуті, зокрема, вказувалося, що КоДУС “обіймає своєю діяльністю українську еміграцію в Європі, в першу чергу окуповані(західними) альянтами території Німеччини”. Серед завдань, які ставила Комісія перед собою, визначалися насамперед такі:

“а) дбає про відповідне приміщення українського студентства на високих школах свого терену і за кордоном;

б) допомагає організаційним і фаховим заходам українських студентських організацій та установ;

в) займається збірковою акцією для матеріального забезпечення української студіюючої високошкільної молоді;

г) уділює високошкільній студіюючій молоді зворотні стипендії і беззворотні допомоги;

д) підпомагає матеріально укінчених студентів у їхній дальшій науковій праці;

е) переводить нагляд над студійними поступапами своїх стипендіятів;

є) піддержує і покликає в міру потреби до життя допоміжні установи і підприємства для духової й матеріальної обслуги студентства, зокрема гуртожитки, харчівницько-медичну поміч; в кінці

ж) стоїть у тісному зв’язку з проводами українських студентських організацій і всіх установ, що мають відношення до справ високошкільної молоді, і дбає про координацію праць усіх тих чинників”.

Правильником передбачалося, що “із стипендійного фонду користатимуть всі українці, українки, без різниці віроісповідання, походження, поглядів і фаху до 40 років життя”. А стипендії мали виділятися винятково:

“а) студентам високих шкіл,

б) студентам ефективно вписаним, та якщо вони дійсно студіюють,

в) студентам зорганізованим у студентських організаціях”.

Водночас правильник визначав три категорії стипендій:

“а) стипендії студентам без ніякої допомоги у висоті 100 – 150 марок,

б) стипендії для студентів, що мають частинну допомогу від УНРПА, у висоті 75 – 100 марок,

в) стипендії для студентів, що мають повну допомогу від УНРПА, у висоті 25 – 50 марок”.

Ось так розпочиналася праця щодо відновлення діяльності Комісії допомоги українському

студентству на чолі з професором Зеноном Кузелею. І потрібні результати її не забарилися. Звітуючи про роботу за перший рік існування, голова КоДУСу З. Кузеля наголошував, що „згідно з пропозицією й давньою практикою „Комісія” охоплює своєю працею всю нашу еміграцію, отже, й усі держави поза Німеччиною, але з технічних причин обмежує свою діяльність до трьох окупаційних зон Німеччини й найбільш інтенсивно працює в американській зоні, де скупчується майже все українське студентство, зокрема довкола українських високих шкіл”.

Серед конкретних здобутків КоДУСу за перший повоєнний навчальний рік насамперед необхідно вказати на одержання нею дозволу від УНРРА на виділення приміщення інтернату для Українського технічно-господарського інституту і 1.000 марок допомоги останньому, влаштування кількох наших студентів до німецьких університетів поза Мюнхеном і Ерлангеном – у Гейдельберзі, Гессені, Дармштадті, Геттінгені, Карлсруе тощо. Зрештою, завдяки зусиллям КоДУСу не було „ані одної німецької високої школи, де не студіювали б наші студенти”. Головна опіка ж опіка спрямовувалася на допомогу студентам українських вищих навчальних закладів: з 290 стипендій, які призначала Комісія в 1946 році, 108 припадало на УТГІ в Регенсбурзі, 42 – на УВУ, 39 – на Богословську академію – 75 відсотків всіх коштів.

Крім стипендій, Комісія виділяла допомогу студентам на оплату навчання, лікування, наукові поїздки, підтримувала видання підручників, студентську пресу.

Потреба значних коштів для матеріальної допомоги студентам поставили збіркову акцію чи не найперше місце в діяльності КоДУСу. Не маючи допоміжних товариств, не збираючи вписового і вкладок, Комісія мала сама дбати про здобуття фондів безпосередньо від українського громадянства, яке розщедрилося протягом року на суму 176.224 марки.

Вагомими були результати діяльності Комісії і в наступному навчальному році. У своєму повідомленні від 4 грудня 1947 року голова КоДУСу, зокрема, зазначав, що на той час ця допомогова інституція вже мала свої представництва не тільки в зонах окупації Німеччини й Австрії, а й у Бельгії. Розвиток її діяльності та поширення праці культурно-освітніх установ, пов'язаних із студентством, виявили потребу й konieczність притягнути до праці нові установи й організації.

Комісія допомоги українському студентству була визнана Центральним Представництвом української еміграції і Центральним Союзом українського студентства за єдину допомогову установу для української молоді, яка студіювала у вищих навчальних закладах, зорганізувала й скоординувала всю цю працю в еміграції.

Комісія також підтримувала належний зв'язок з німецькими урядовими чинниками безпосередньо і за допомогою окремого представника в особі професора Івана Марчука, інтерв'ювала перед у всіляких студійних і господарських справах у відповідних установах, зокрема щодо зарахування, допущення до іспитів тощо. Мав КоДУС зносини й з відповідними американськими урядовими, добродійними й допомоговими установами й міграційною службою, особливо під час відправлення наших стипендіатів до Бельгії.

Що ж стосується збірок і пожертв у другому повоєнному навчальному році, то їх одержано 443 569 51 марок. Це була досить поважна сума для підтримки українського студентства в еміграції.

¹ Див. детальніше в праці Олександра Кульчицького “Зенон Кузеля як організатор і голова Комісії допомоги українському студентству” (Збірник на пошану Зенона Кузеля // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – 1962. – Т. 169. – С. 63–68).

² Цей документ під назвою “Протокол ч. 1 конституючого засідання “Комісії Допомоги Українському Студентству” у Фюрті, дня 21 серпня 1945 у домівці “Культурно-Освітнього Відділу” “Українського Допомогового Комітету” тимчасово зберігається, як також й інші матеріали КоДУСу, в Центрі українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які люб'язно передав нинішній голова КоДУСу Осип Барецький.